

УДК 349.6(477):504.4

А. І. Черемнова

ВОДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Водний фонд України становлять усі води (водні об'єкти), що знаходяться на її території. До водного фонду України належать: поверхневі води: природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; підземні води та джерела; внутрішні морські води та територіальне море. Поверхневими водами вважаються води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні. Підземними водами є води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах.

Водні об'єкти поділяються на об'єкти загальнодержавного та місцевого значення. До водних об'єктів загальнодержавного значення належать: внутрішні морські води та територіальне море; підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків; водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних. До водних об'єктів місцевого значення належать: поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення; підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання [1].

Правова охорона поверхневих і підземних вод є визначальною частиною охорони вод. В основі правової охорони вод знаходиться право як сукупність норм, яке визначає її цілі, межі та методи регулювання. Тобто право є визначальним елементом правової охорони вод. Проте правова охорона, окрім заходів, які безпосередньо пов'язані з правом, включає також організаційні, економічні, виховні та інші заходи, які спрямовані на забезпечення збереження, науково обгрунтованого та раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки. Правова охорона здійснюється шляхом встановлення екологічних вимог, норм і правил щодо раціонального використання, охорони і відтворення водних ресурсів. Крім того, право, впливаючи на охорону вод, породжує відносини, які безпосередньо не впливають з вимоги раціонального їх використання, серед яких є створення системи відповідальності за порушення правил водокористування, користування землями водного фонду, залучення громадськості до питань охорони водних ресурсів тощо.

Правову охорону водних об'єктів можна розглядати у широкому і вузькому значенні. У вузькому значенні вона полягає у забороні чи обмеженні водокористування і користування землями водного фонду. У широкому значенні правова охорона вод є процесом, який здійснюється повсякденно, і полягає у регулюванні відносин, пов'язаних з раціональним використанням, охороною і відтворенням водних ресурсів.

Питання правової охорони довкілля є дослідженими в правовій літературі. Так, Ю. С. Шемшученко розглядає правову охорону навколишнього середовища як «систему державних і громадських заходів щодо управління цілеспрямованою організацією цього середовища, збереження природного комплексу і раціонального використання природних ресурсів з метою безперервного розвитку народного господарства країни і на цій основі максимально повного задоволення матеріальних і духовних потреб людини» [2, 21]. У такому ж розумінні розглядають поняття правової охорони довкілля у своїх роботах і інші науковці — В. Л. Мунтян [3, 150], С. С. Константи́ніді [4, 37], Ф. Х. Адіханова [5, 12].

Перелік основних водоохоронних заходів міститься у Водному кодексу України (розділ IV). До числа водоохоронних заходів віднесені: утворення водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони водних об'єктів, смуг відведення, берегових смуг водних шляхів тощо. Так, водоохоронні зони створюються для найбільш сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм. Обмеження господарської діяльності в прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах є також заходом правової охорони вод [1].

Водоохоронна зона є природоохоронною територією господарської діяльності, що регулюється. На території водоохоронних зон забороняється: використання стійких та сильнодіючих пестицидів; влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації; скидання неочищених стічних вод, використовуючи рельєф місцевості (балки, пониззя, кар'єри тощо).

До складу водоохоронних зон обов'язково входять заплава річки, перша надзаплавна тераса, бровки і круті схили берегів, а також прилеглі балки та яри. У межах водоохоронних зон виділяються землі прибережних захисних смуг та смуги відведення з особливим режимом їх використання відповідно до ст. ст. 88–91 Водного кодексу України.

Розміри і межі водоохоронних зон визначаються проектом на основі нормативно-технічної документації. Проекти цих зон розробляються на замовлення органів водного господарства та інших спеціально уповноважених органів, узгоджуються з органами охорони навколишнього природного середовища, земельних ресурсів, власниками землі, землекористувачами і затверджуються відповідними місцевими органами державної виконавчої влади та виконавчими комітетами Рад.

Межі водоохоронних зон встановлюються з урахуванням: рельєфу місцевості, затоплення, підтоплення, інтенсивності берегоруйнування, конструкції інженерного захисту берега; цільового призначення земель, що входять до складу водоохоронної зони. Водоохоронна зона має внутрішню і зовнішню межі.

Внутрішня межа водоохоронної зони збігається з мінімальним рівнем води у водному об'єкті. Зовнішня межа водоохоронної зони, як правило, прив'язується до наявних контурів сільськогосподарських угідь, шляхів, лісосмуг, меж заплав, надзаплавних терас, бровок схилів, балок та ярів і визначається найбільш

віддаленою від водного об'єкта лінією: затоплення при максимальному повеневому (паводковому) рівні води, що повторюється один раз за десять років; берегоруїнування; тимчасового та постійного підтоплення земель; ерозійної активності; берегових схилів і сильно еродованих земель [6].

Зовнішня межа водоохоронної зони на землях сільських населених пунктів, землях сільськогосподарського призначення, лісгосподарського призначення на територіях водогосподарських, лісгосподарських, рибгосподарських підприємств, а також на землях інших власників та користувачів визначається з урахуванням: зони санітарної охорони джерел питного водопостачання; розрахункової зони переробки берегів; лісових насаджень, що найбільшою мірою сприяють охороні вод із зовнішньою межею не менш як 1000 метрів від урізу меженого рівня води; усіх земель відводу на існуючих меліоративних системах, але не менш як 200 метрів від бровки каналів чи дамб.

Для гірських і передгірських річок зовнішня межа водоохоронної зони визначається з урахуванням геоморфологічних та гідрологічних умов, а також селевих та зсувних явищ. На землях міст і селищ міського типу розмір водоохоронної зони, як і прибережної захисної смуги, встановлюється відповідно до існуючих на час встановлення водоохоронної зони конкретних умов забудови.

Водоохоронна зона морів, морських заток і лиманів, як правило, збігається з прибережною захисною смугою і визначається шириною не менш як 2 кілометри від урізу води. У водоохоронній зоні встановлюється режим регульованої господарської діяльності. Контроль за створенням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також за додержанням режиму використання їх територій здійснюється виконавчими комітетами місцевих Рад і державними органами охорони навколишнього природного середовища. З метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм у межах водоохоронних зон виділяються земельні ділянки під прибережні захисні смуги (ст. 88 Водного кодексу).

Прибережні захисні смуги встановлюються по обидва береги річок та навколо водойм уздовж урізу води (у межений період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 гектарів — 25 метрів; для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 гектари — 50 метрів; для великих річок, водосховищ на них та озер — 100 метрів. Мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється якщо крутизна схилів перевищує три градуси. У межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням конкретних умов, що склалися.

Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів виділяється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води. Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності. У прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється: розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво;

зберігання та застосування пестицидів і добрив; влаштування літніх таборів для худоби; будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів; миття і обслуговування транспортних засобів і техніки; влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо [1].

Об'єкти, що знаходяться у прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватись, якщо при цьому не порушується її режим. Не придатні для експлуатації споруди, а також ті, що не відповідають встановленим режимам господарювання, підлягають винесенню з прибережних захисних смуг (ст. 89 Водного кодексу).

Прибережна захисна смуга уздовж морів, морських заток і лиманів входить у зону санітарної охорони моря і може використовуватися лише для будівництва санаторіїв та інших лікувально-оздоровчих закладів, з обов'язковим централізованим водопостачанням і каналізацією. У прибережних захисних смугах уздовж морів, морських заток і лиманів та на островах у внутрішніх морських водах забороняється: застосування стійких та сильнодіючих пестицидів; влаштування полігонів побутових та промислових відходів і накопичувачів стічних вод; влаштування вигребів для накопичення господарсько-побутових стічних вод обсягом більше 1 м³ на добу; влаштування полів фільтрації та створення інших споруд для приймання і знезаражування рідких відходів (ст. 90 Водного кодексу).

Для потреб експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження і руйнування магістральних, міжгосподарських та інших каналів на зрошувальних і осушувальних системах, гідротехнічних та гідрометричних споруд, а також водойм і гребель на річках встановлюються смуги відведення з особливим режимом користування (ст. 91 Водного кодексу).

Розміри смуг відведення та режим користування ними встановлюються за проектом, який розробляється і затверджується водокористувачами за погодженням з державними органами охорони навколишнього природного середовища та водного господарства. Земельні ділянки в межах смуг відведення надаються органам водного господарства та іншим організаціям для спеціальних потреб і можуть використовуватися ними для створення водоохоронних лісонасаджень, берегоукріплювальних та протиерозійних гідротехнічних споруд, будівництва переправ, виробничих приміщень. На судноплавних водних шляхах за межами міських поселень для проведення робіт, пов'язаних з судноплаванням, встановлюються берегові смуги. Розміри смуг водних шляхів та господарська діяльність на них визначаються ст. 91 Водного кодексу. Порядок встановлення берегових смуг водних шляхів та користування ними визначається Кабінетом Міністрів України.

З метою охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних і оздоровчих потреб встановлюються зони санітарної охорони, які поділяються на пояси особливого режиму. Межі зон санітарної охорони водних об'єктів встановлюються місцевими ра-

дами на їх території за погодженням з державними органами санітарного нагляду, охорони навколишнього середовища, водного господарства та геології. Режим зон санітарної охорони водних об'єктів встановлюється Кабінетом Міністрів України [7].

Водні об'єкти, віднесені у встановленому законодавством порядку до територій та об'єктів природно-заповідного фонду, охороняються та використовуються відповідно до вимог, встановлених Законом України «Про природно-заповідний фонд України». На водних об'єктах, віднесених до природно-заповідного фонду, забороняється здійснення будь-якої діяльності, що суперечить їх цільовому призначенню.

На охорону водних об'єктів і їх ресурсів спрямовані і деякі заборонні приписи — заборона введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан води; заборона скидання у водні об'єкти відходів і сміття; заборона підприємствам і громадянам забруднювати, засмічувати поверхні водозаборів, льодового покриву водойм, а також морів, їх заток, лиманів виробничими, побутовими та іншими відходами, сміттям, нафтовими, хімічними та іншими забруднюючими речовинами тощо.

Чинний Водний кодекс містить класифікацію річок. Так, залежно від водозабірної площі басейну річки поділяються на великі, середні та малі. До великих належать річки, які розташовані у кількох географічних зонах і мають площу водозабору понад 50 тис. квадратних кілометрів. До середніх річок належать ті річки, які мають ширину водозабору від 2 до 50 тис. квадратних кілометрів. До малих належать річки з площею водозабору до 2 тис. квадратних кілометрів.

Охорона малих рік є однією з найгостріших проблем водного господарства сьогодення, адже в малих річках зосереджено понад 90% усіх водних ресурсів. Прогресуюча деградація цих річок, стійка тенденція до погіршення їх гідрологічного і санітарного стану зумовлюють необхідність першочергового вирішення даної проблеми.

З метою охорони водності малих річок забороняється: змінювати рельєф басейну річки; руйнувати русла пересихаючих річок, струмки та водотоки; випрямляти русла річок та поглиблювати їх дно нижче природного рівня або перекривати їх без улаштування водостоків, перепусків чи акведуків; зменшувати природний рослинний покрив і лісистість басейну річки; розорювати заплавні землі та застосовувати на них засоби хімізації; проводити осушувальні меліоративні роботи на заболочених ділянках та урочищах у верхів'ях річок; надавати земельні ділянки у заплавах річок під будь-яке будівництво (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних споруд), а також для садівництва та городництва; здійснювати інші роботи, що можуть негативно впливати на водність річки і якість води в ній [1].

Збереження водності річок і охорона їх від забруднення забезпечується створенням прибережних захисних смуг; спеціалізованих служб по догляду за річками, прибережними захисними смугами, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані; впровадженням ґрунтозахисної системи

землеробства з контурно-меліоративною організацією території водозбору; здійсненню агротехнічних, агролісомеліоративних та гідротехнічних проти-ерозійних заходів, а також створенням для організованого відводу поверхневого стоку відповідних споруд (водостоки, перепуски, акведуки тощо) під час будівництва і експлуатації шляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій; впровадженню водозберігаючих технологій, а також здійсненню передбачених Водним кодексом водоохоронних заходів на підприємствах, в установках і організаціях, розташованих у басейні річки.

Під правовою охороною вод слід розуміти закріплену в законодавчому порядку систему водоохоронних заходів, спрямованих на запобігання забрудненню, засміченню, вичерпанню вод та організацію раціонального використання водних ресурсів для задоволення потреб водного господарства і забезпечення матеріальних, екологічних і культурно-оздоровчих інтересів населення, а також на ліквідацію негативних явищ і поліпшення стану вод.

Література

1. Водний кодекс України : прийнятий 6 черв. 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 24. — Ст. 189.
2. Шемшученко Ю. С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР / Ю. С. Шемшученко. — К. : Наук. думка, 1976. — 276 с.
3. Муптян В. Л. Правовая охрана природы в УРСР / В. Л. Муптян. — Вид. 2-ге, допов. — К. : Вища шк., 1982. — 232 с.
4. Константиныди С. С. Правовая охрана природы Казахской ССР / С. С. Константиныди ; под ред. С. Б. Байсалова. — Алма-Ата, 1971. — 206 с.
5. Адихапова Ф. Х. Правовая охрана природы в СССР : учеб. пособие / Ф. Х. Адихапова. — Томск, 1974. — 134 с.
6. Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та ведення господарської діяльності в них : постанова Кабінету Міністрів України від 8 трав. 1996 р., № 486 // ЗПУ. — 1996. — № 10. — Ст. 6.
7. Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів : постанова Кабінету Міністрів України від 18 груд. 1998 р., № 2024 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 51.

Анотація

Черемнова А. І. Водний фонд України як об'єкт правової охорони. — Стаття.

У статті досліджується юридична природа заходів з охорони водного фонду України. Основою правової охорони водного фонду є правові засоби, але окрім них законодавець включив в це поняття організаційні, економічні, виховні та інші заходи. Правова охорона водного фонду здійснюється шляхом встановлення екологічних вимог, норм і правил щодо раціонального водокористування, охорони і відтворення водних ресурсів.

Ключові слова: водний фонд, водні об'єкти, правова охорона водних об'єктів, водоохоронна зона, прибережні захисні смуги.

Аннотация

Черемнова А. И. Водный фонд Украины как объект правовой охраны. — Статья.

В статье исследуется юридическая природа мероприятий по охране водного фонда Украины. Основой правовой охраны водного фонда являются правовые средства, но кроме них законодатель включает в это понятие организационные, экономические, воспитательные и другие мероприятия. Правовая охрана водного фонда осуществляется путем установления экологических требований, норм и правил рационального водопользования, охраны и воспроизводства водных ресурсов.

Ключевые слова: водный фонд, водные объекты, правовая охрана водных объектов, водоохранная зона, прибрежные защитные полосы.

Summary

Cheremnova A. I. Water Fund of Ukraine as a Subject of Legal Protection. — Article.

This article examines the legal nature of activities to protect the Water Fund of Ukraine. The basis of the legal protection of the water fund are legal means, but apart from them, lawmaker includes this concept in organizational, economic, educational and other activities. Legal protection of the water fund is effected by environmental requirements, rules and regulations of water management, protection and restoration of water resources.

Keywords: water fund, objects of the water fund, the legal protection of water objects, water protection zone, coastal headlands.

УДК 349.412:(347.452+347.472)

О. В. Степська

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДАРУВАННЯ ТА МІНИ ЯК УГОД ІЗ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ

Основу правового регулювання дарування земельних ділянок становить глава 55 Цивільного кодексу України, що закріплює загальні положення про договір дарування, його форму, заборони, обмеження, скасування дарування та інші найважливіші положення даного інституту. Земельне законодавство не передбачає особливого порядку здійснення даних угод, проте на договір дарування поширюються всі загальні правила здійснення земельних угод.

Акт дарування земельної ділянки як безоплатної передачі права власності здійснюється за договором дарування [1, 56]. Поняття договору дарування сформульоване в ст. 717 ЦК України, відповідно до якої за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому іншій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність [2]. Наведене поняття договору дарування цілком може бути застосоване і до дарування земельних ділянок.

Договір дарування є одним з видів цивільно-правових договорів, що мають безоплатний характер, тобто за своєю сутністю договір дарування не припускає зустрічного задоволення дарувальника з боку обдаровуваного. Будь-якого роду зустрічне зобов'язання суперечить закріпленим в ЦК правовій конструкції дарування. Якщо ж існує зустрічна передача (речі, права, грошової суми тощо), то такий договір не може бути визнаний даруванням. Якщо в договорі передбачена така умова, то договір вважається удаваною угодою.

Наслідки визнання договору дарування удаваною угодою полягають в тому, що такий договір визнається недійсним. Наприклад, на практиці нерідко зустрічаються випадки, коли угода купівлі-продажу земельної ділянки для зменшення розміру податку і мита оформлюється як договір дарування. До такої угоди дарування можуть бути застосовані норми договору купівлі-продажу земельної ділянки [3, 120].

Безоплатність не виключає покладання на обдаровуваного певних зобов'язань.